

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11397574>

Xakimov Dilshod Abduazizovich

O'zbekiston davlat konservatoriyasi.

"Xalq cholg'ularida ijrochilik" kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada Xalq cholg'ularida ijrochilik va ijrochilik holati haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *musiqa, cholg'u, ijro, gamma, etyud, nota*

Xalq cholg'ularida ijrochilik fanining asosiy maqsadi muayyan cholg'uda ijro etish sir-asrorlarini o'rgatib borishdan iborat. Ma'lumki, barcha fanlar o'zining asosiy tushunchalariga ega bo'lib, ular aynan u yoki bu sohaga tegishli bo'lgan holda, muayyan soha masalalarini to'liq ochib berishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ana shunday sohalardan biri - zamonaviy musiqa san'ati ham bir qancha turlarga tarmoqlanib, uning barcha yo'nalishlari alohida rivojlanib bormoqda. Ular: musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, musiqa tanqidchiligi, kompozitsiya, dirijyorlikning barcha turlari (xor dirijyorligi, xalq cholg'ulari, simfonik, estrada, damli cholg'ular orkestrlari dirijyorligi), vokal san'ati, an'anaviy xonandalik san'ati, cholg'u ijrochiligi (barcha cholg'ular bo'yicha), estrada cholg'u va vokal san'ati, elektromusiqa, musiqa ijrochiligining zamonaviy yo'nalishlari (jaz musiqasi, rok, pop yo'nalishlari) kabi juda keng qamrovli sohalarni o'zida mujassam etadi. Musiqaning barcha sohalariga tegishli bo'lgan nota, nota yo'li, kuy sur'ati, musiqiy xotira, musiqiy shakl, musiqiy terminlarning barchasi, musiqiy janrlar, kompozitorlar ijodiyoti, frazirovka, badihago'ylik, kompozitsiya, improvizatsiya, dinamika, dirijyorlik, auftakt, melizmlar, artikulyatsiya, ekspozitsiya, rivojlov, repriza, ijro madaniyati, ijro repertuari, konsert ijrochiligi kabi ko'plab tushunchalar musiqa ilmining asosiy tushunchalari bo'lib, ular aynan sohaga oid bo'lgan fikr va ma'lumotlarni ifoda etishda qo'llanilishi sir emas, albatta.

Xalq cholg'ularida ijrochilik fanining asosiy tushunchalari esa musiqa ilmining barcha tushunchalari bilan birga aynan cholg'u ijrochiligi, xususan, milliy cholg'ularda o'qitishning aksariyat ijrochilik bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos jihatlarini o'zida aks ettiradi. Ular: milliy cholg'ular; cholg'ular oilasi; cholg'u, sozlash; ijrochilik holati; tovush hosil qilish va uni boshqarish; mizrobli sozlar; urma-zarbli, urma-torli cholg'ular; zarblar; tremolo; yakka zarb; bilak zarb; bidratma; sayqal; molish; kashish; kamon; pozitsiya; applikatura asoslari; chap qo'l tezligi; o'ng qo'l xususiyatlari; kadensiya; etyud; gamma; ansambl; orkestr; musiqiy bezaklar; va hokazolar.

Ushbu tushunchalarning mazmun-mohiyati cholg'uda ijro etish sir-asrorlarini o'zlashtirish masalalarini ifodalashdan iborat. Musiqiy ta'limning xalq cholg'ularida

ijrochilik yo'nalishi bo'yicha olib boriladigan darslarda ana shu tushunchalar orqali talabalarga mavzular, amaliy mashg'ulotlar, ko'nikma va malakalar o'rgatib boriladi. Ular nazariy bilimlar bilan bevosita bog'liq bo'lsada, ko'proq amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki cholg'ularda ijro etish san'atini amaliy mashqlar, tinimsiz shug'ullanish, ijodiy izlanishlar orqaligina o'zlashtirish mumkin. Amaliy mashg'ulotlarda olib boriladigan darslar ham asosiy tushunchalar orqali amalga oshirilib, talabalarning ijro mahoratini rivojlantirib borishda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Tajribada kuzatilishicha, ko'pincha ayrim murakkab passajlar, asarning murakkab qismlari qancha shug'ullanilmasin, talab darajasidagi ijroga erishib bo'lmaydi. Bunga aynan chap yoki o'ng qo'lning nuqsonlari sabab bo'layotganligiga aksariyat hollarda mutaxassislar ko'p e'tibor qaratishmaydi. Ana shunday nuqsonlardan biri bu chap qo'l barmoqlarning rubob dastasiga perpendikulyar qo'yilishidir.

Bunda chap qo'l barmoqlari oldinga chiqib ketishi natijasida dasta kaftga qo'yiladi va barmoqlarning erkin harakatlanishi chegaralanib qoladi. Ayniqsa oddiy gammada yoki passaj ijrosida pozitsiya almashinishida tovushning, ya'ni musiqa ohanglarining "uzilib" qolishi yuzaga keladi. Talaba qancha ko'p shug'ullanmasin baribir tekis tovush eshutilishiga erisha olmaydi. Bundan tashqari barmoqlarning dasta pardalarini sezishi ham kamayadi. Chunki barmoq pardani tik bosadi. Bu esa tovushni sifatli sadolantirish, sadolanish davomiyligini his qilish, tovushlarni biridan ikkinchisiga "olib o'tish", milliy musiqiy bezaklar - "bidratma", "to'lqinlatish", "molish", "kashish", "glissando" ijrosini o'zlashtira olmaslikka olib keladi. Birgina shu kamchilik barmoqlarni tordan torga o'tishini qiyinlashtiradi, chunki bunday holatda barmoq torlarda "sirg'almasdan" balki, "sakrab" harakat qiladi, akkordlar olishni qiyinlashtiradi, chunki barmoqlar oldinga chiqib ketganligi ularning almashishini qiyinlashtiradi.

Kuzatiladigan kamchiliklardan yana biri bu chap qo'l barmoqlarining dastadan ko'tarilib ketishi, yoki pastga tushib ketishidir.

Bu holatda ham ijro texnikasi pasayadi, tovushlar tekisligi buziladi. Chunki barmoq har bir notani bosish uchun alohida ortiqcha vaqt sarflaydi. Yoki o'ng qo'lda uchraydigan kamchiliklardan hisoblangan - rubob kosasi holatining noto'g'riligidir. Bunda o'ng qo'l oldinga chiqib, yoki orqaroq tortilib qolishi tovushning bo'g'iq yoki quruq jaranglashiga sabab bo'ladi.

Rubob kosasi noto'g'ri ushlanganda kosa ichkariga kirib qolishi yoki bir oz oldinga chiqib qolishi natijasida kosaning mustahkam ushlanmasligi, uning doimo qimirlab turishi oqibatida o'ng qo'l kuchining kamayishiga, qiyin shtrixlarda tovush yomon chiqishiga, sozandaning tez charchab qolishiga sabab bo'ladi. Kosaning noto'g'ri ushlanishi rubob dastasining yuqoriga ko'tarilib ketishiga yoki yuqori pozitsiyalarda chap qo'l barmoqlari harakatlarining cheklanishiga olib keladi.

O'ng qo'l holatida mizrob(mediator) ushlashda ko'zga tashlanadigan kamchilik – bu bosh barmoqning holati bo'lib, unda bo'g'inlarning bukilmasligi qolgan barmoqlarning ham noto'g'ri joylashishi ko'zga tashlanadi.

Bu holat mizrobni yaxshi sezilmaslikka, tovush kuchi va sifatining kamayishiga, uzoq vaqt ijro eta olmaslikka, ijro paytida mizrobni boshqara olmaslikka olib keladi. Ayrim hollarda esa hatto ijro paytida mizrobni qo'ldan tushirib yuborish holatlariga ham olib keladi.

ADABIYOTLAR:

1. Imomov K., Mirzaev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. - T.: O'qituvchi, 1990. – B.142-169.
2. Alaviya M. O'zbek xalq qo'shiqlari. - T., 1959.
3. Alaviya M. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari. - T.: Fan, 1974. www.ziyo.com.